

TASAVVUF EDEBİYATINA AİT TEMEL BİR METİN VE TÜRK EDEBİYATINA YANSIMALARI

M. A. Yekta SARAÇ*

A Fundamental Text of Mystic Literature and its Reflection in Turkish Literature

Abstract: One of the reflects the mutual relationship of Turkish and Arabic literature is translation and interpretation activities. In this study Qasida of Hamriyye one of the fundemental texts of mystic literature, is considered; its Turkish translations and investigations are investigated. Required knowledge is given about the poet of this qaside, plus meaning value of drink-wine couple-pattern in semantic field is put forth, also illustrative texts are presented that has done as interpretations of the qaside.

Keywords: msyticism, compareastics, interpretation, İbnü'l-Fâriz, Ankaravî

I. Giriş

İran edebiyatının Divan edebiyatı ile ilişkisine (veya bu iki edebiyattan birisinin diğerine olan tesirine) ve bu ilişkinin boyutlarına -büyük ölçüde Klâsik Türk Edebiyatı ilgililerinin hassasiyetleri doğrultusundaki- peşin hükümlü bir bakış açısının egemen olduğu bir çok araştırmada temas edilmiş olmakla birlikte Arap edebiyatı ile olan ilişkisi/ tesiri üzerinde o nispette durulmamıştır. Bu temasın daha ziyade dolaylı ve İran edebiyatı üzerinden olduğu varsayılır. Hal-

---

* Prof. Dr., İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

buki kafiye ve mahlas hususlarında da gördüğümüz gibi bazı şeklî unsurlar yanı sıra muhteva itibariyle de İran'ın katalizör olmadığı durumlar bulunmaktadır. Biz bu araştırmamızda tasavvuf- şiir ilişkisini en bariz şekilde yansıtan eserlerden birisini ele alırken Arap-Türk edebiyatlarının ilişkisine dair de bazı hususlara işaretlerde bulunmak istiyoruz.

Divan şairlerinin çoğunun Arapça bildiği ve yine bir çoğunun Arap edebiyatının okutulduğu medrese mezunu-müderrisi olmaları, Arapça'nın kutsal kitabımızın dili oluşu, asırlar boyu aynı coğrafyayı ve aynı medeniyeti paylaşmamız gibi sebepler dolayısıyla vücut bulan Türk-Arap edebiyatlarının ilişkisini, Arapça kasideler üzerine yazılan Türkçe şerh ve tercümelerde de görmekteyiz. Bu bağlamda Türkçe'ye tercüme ve şerh edilen kasidesini bahsimize konu edeceğimiz İbnü'l-Fâriz'in bizim için asıl önemi onun Arap edebiyatındaki sofi şairlerin tartışmasız en büyüklerinden birisi olarak başta "tâ" kafiyeli kasidesi (Tâiyye'si) ve içkinin övgüsüne dair yazmış olduğu "mim" kafiyeli (Mimiyye) Hamriyye kasidesi ile Türk edebiyatına tesirinden kaynaklanmaktadır.

Biz bu araştırmamızda pozitivismin edebiyata sunduğu büyük ölçüde gayr-ı edebî bir yöntem kendimizi teslim etmeden, yani etkileyen-etkilenen dairesine hapsedmeden Arapça ile yazılmış bir edebî metnin Türk edebiyatına yansısışları hakkında bilgi vereceğiz.

II. İbnü'l-Fâriz'in Hayatı

İbnü'l-Fâriz'in yaşadığı devir ve yetiştiği mekânın özelliklerine onun şahsiyetinin aydınlatılmasına yardımcı olacak ve metnin anlaşılmasına yetecek nisbette işaret etmek istiyoruz.

Mısır ve havalisinde uzun müddet hüküm süren Fatimî devleti hakimiyeti h. 567 (m. 1171) yılına, yani şarimizizin doğumundan 10 yıl öncesine kadar sürmüş ve Kahire iki yüz yıl süren Fatimî imparatorluğunun payitahtı olarak kalmıştır. Fatimî devleti bilindiği gibi Şîf akideye sahip bir devlettir. Şîf inancındaki bir çok dinî menşeli kültürel umdenin Sünnî tasavvuf anlayışında -tamamiyle olmasa da- mukabilinin bulunduğu, yani siyaset-devlet anlayışlarındaki derin farklılıklarına rağmen, Sünnî bağlamda vahdet-i vücud anlayışının şekillendirdiği tasavvufun Şîflik anlayışına yakınlığı bazı konularda ortaya çıkar. Her ne kadar Salahaddin Eyyubî Mısır'ı alınca uğraşmış olsa da bu coğrafyada Şîf tesirlerinin bir anda ortadan kalkmış olabileceğini düşünmek, sosyolojik izahı ve zemininin ortaya konulmasının zor olduğu bir düşüncedir. Ayrıca yine bu dönemde özellikle Haçlı seferlerine mukavemet ile uğraşılmasından dolayı ekonomik yapının olumsuz bir hal alması, yaygın hastalıkların baş göstermesi, cemiyetteki buhranın artmasına sebebiyet veren diğer unsurlar vb. hususların ortaya koyduğu olumsuz tablo tasavvuf cereyanlarının neş-

vünema bulmasında müessir olmuştur (Bu durum tespiti tasavvufun yaygınlık kazanmasında olumsuz şartlar ve geri kalmışlık önemli rol oynar, hükmüne bizi götürmemelidir. Zira aksi durumlarda da yani, refah düzeyinin yükseldiği dönemlerde de bu tarz neticeler görülmüştür). Yine bu dönemde Sultan Salahaddin tarafından, kurumsallaşmış tasavvuf anlayışının, yani tarikatlerin devlet otoritesi altına alınma çabası olarak da yorumlanabilecek tarzda Saîdü's-Suada hankahı kurulmuş ve Duveyretü's-Sufiyye adı verilmiştir.¹ Selahaddin Eyyubî'nin vefatından sonra (h. 598/1193) çıkan siyasî karışıklık, her ne kadar kendisinden sonra gelen hükümdarlar ilim ve irfana ehemmiyet verse de, toplumda huzur ve refahı temin edememişlerdir.² Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da şairimizin kendisinden sonra sürekli ve derin nitelikli tesirler bırakan çok önemli ilim adamlarının yetiştiği bir dönemde yaşamış olduğudur. Tasavvuf muhitlerinde temel eserlerden kabul edilen *Avârifü'l-Meârif* isimli eseri ortaya koyan Şihabeddin Sühreverdî (ö. 632/1234) ile kendisinin hadis ilmini aldığı meşhur hadis alimi el-Münzirî (ö. 606/1208) bu önemli şahsiyetlerdendir. Elbette bu dönemde yaşamış olan ve tasavvufa felsefî bir boyut kazandıran İbni Arabî'ye de (ö. 638/1240); kendisi ile onun arasında vuku bulup bulmadığı şüpheli olsa bile- -Taiyyeye onu şerh etmek isteyecek kadar alâka duyduğu fakat İbnü'l-Fâriz'in "el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye zaten onun şerhidir." şeklinde cevap verdiği gibi- bazı rivayetler dolayısıyla ayrıca dikkat çekmek gerekir.

Sultanü'l-âşıkîn İbnü'l-Fâriz, yahut künyesi, tam adı ve nisbesi ile Ebu Hafs ve Ebu'l-Kasım Ömer b. Ali b. Mürşid b. Ali es-Sa'dî el-Hamevi, İbni Hallikân'a göre 4 Zilkade 576'da (22 Mart 1181) Kahire'de doğmuş ve 2 Cemâziyelevvel 632 (23 Ocak 1235) tarihinde vefat etmiştir.³ "İbnü'l-Fâriz" lakabı babasının mesleğini bize göstermektedir. "Fâriz" hakim önünde kadınların nafaka, miras, mehir gibi haklarını erkeklere karşı müdafaa eden, anlamındadır. Babasının bu işle uğraşması kendisinin bu lakabı almasına sebep olmuştur. Hama'dan Mısır'a göç etmiş olan ilim ve takvanın teneffüs edildiği bir ailede yetişen İbnü'l-Fâriz, Şafîî fikhî tahsil etmiş, İbni Asakir ve İbni Münzir'den hadis "dinlemiş"tir. H. 612-613/1215-16 yıllarında Mustaz'afîn vadisinde inzivaya çekilmiş ve bu derunî hayat/içe kapanış sonrasında bir s_ffin işaretini ile Mekke'ye gitmiştir. 613-628 (1216-31) yılları arasında Mekke'de kalan İbnü'l-Fâriz'in, Sühreverdî ile görüşmeleri de bu müddet içerisinde olmuştur. Kaynaklar onun Mekke'de kaldığı bu uzun müddet içinde dağlara çıkıp ıssız vadilere gittiğini ve derin tefekkürlerle derûnî hayatını tekâmül ettirdiğini söyler. 15 yıl bu şekilde münzevi bir hayat sürdükten sonra memleketi Mısır'a döndü. Kısa müddet içinde şöhreti yayılmış ve insanlar uzak diyarlar-

1 el-Makrizî, *el-Hitat*, C. 2, Kahire 1360, s. 273.

2 Dönemin siyasî durumu için bk. İbni Hallikân, C. 2, Kahire 1948, s. 49.

3 İbni Hallikân, *age.*, C. 1, s. 383.

dan kendisinin ziyaretine gelmeye başlamışlardı. Hicazdan döndükten yaklaşık dört yıl sonra vefat ederek Mukattam dağında şeyhinin ayak ucunda defnedilmiştir.

Kaynaklar onu giyimi kuşamı güzel, kendisi güzel, sohbeti güzel, eli açık, kibar ve nazik birisi olarak nitelemekte, tabiatın çekiciliğine, Nil'in yükselişine, geceleyin denizi seyretmeye meftun olduğunu söylemektedir.⁴

Semâ meclislerinde bulunduğu hatta raksettiği kaydedilir. Bu hususta Münâvî'nin "Fasıkların semâi sultanü'l-âşıkîn'in semâi gibi değildir." sözü meşhurdur. Münâvî onun hakkında da İbni Arabi, Telmisânî, Şüsterî gibi ihtilâfa düşüldüğünü söyler. Meşhur âlim Zehebî ise, onun için "Devrinin şairlerinin önde geleni ve ittihadiye mezhebinin önderidir." der. Ayrıca Tâiyye ismiyle meşhur kasidesinin zındıklık ve dalâlete sebebiyet verdiğini de kaydeder. Buna mukabil Abdülğani Nablusî'nin de aralarında bulunduğu pek çok âlim kişi divanına şerh yazmıştır.⁵

Bir çok sūfînin menkabavî hayatlarında rastladığımız rüyâ motifinin onun hayatında önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Gittiği Hicaz'dan geri çağırılması, nesebinin manevi yol ile Hz. Peygambere ulaştığının kendisine bildirilmesi, Tâiyye kasidesine *Nazmu's-Sülûk* isminin Hz. Peygamber tarafından verilmesi gibi olaylar hep rüya yolu ile olmuştur. Yine bu müşterek sâfi motiflerinden birisi de kendisinin Hicaz'da iken bir arslan ile kurduğu dostluktur. Ayrıca şiirlerini içinde bulunduğu sekr halinden sahv haline döndüğünde söylediği nakledilmektedir. Yine Kuşeyrî'den itibaren gördüğümüz mutasavvıfların kulaklarına gelen her seste O'ndan bir nişan bulup vecd ile kendilerinden geçme hâl'ine onun ile ilgili rivayetlerde de rastlamaktayız.

İbnü'l-Fâriz'in divanının yazmaları ve matbuları torunu Ali tarafından ortaya konan nüshaya dayanmaktadır. Bu divana şerhler de yapılmıştır. Bunların önemlileri Bedreddin Hasen el-Bîrûnî (ö. 1024/1615) ile Abdülğani en-Nablûsî'nin (ö. 1143/1731) yapmış oldukları şerhlerdir. 17. yy. başlarından itibaren onun şiirleri ile Avrupa da tanışmış, Latince çevirilerini daha sonra Fransızca ve İtalyanca çeviriler takip etmiştir.⁶ İbnü'l-Fâriz'in şiirleri Kuzey Afrika'da, Şam ve Hicaz'da hızla yayılmış, şiirleri tasavvuf meclislerinde, hatta

4 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, C. 5, Beyrut, ts., s. 150.

5 Hayatı ve şahsiyeti için bk. Ziriklî, *el-Alam*, C. 5, Beyrut, 1984, s. 56; Zehebî, *Mizanü'l-İtidal*, C. 2, Kahire, 1963, s. 260; İbnü'l-İmâd, *age.*, C. 5, Beyrut, ts., s. 149-153; İbni Hallikân, *Vefeyatü'l-A'yân* 1/383; Sıddık Hasen el-Gannûcî, *Ebcedü'l-Ulûm*, C. 3, Beyrut, 1978; İbni Kesir, *el-Bidâye*, C. 13, Beyrut, ts., s. 143; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, C. 1, İstanbul, 1941, s. 266. (Kâtip Çelebi yazarın hayatı hakkında bilgi vermesi yanısıra Tâiyye kasidesi münasebetiyle onun hakkındaki münakaşalara da dikkat çeker.)

6 İbnü'l-Fâriz'in Avrupa dillerine çevirileri için bk. Mustafa Hilmi, *İbnü'l-Fâriz ve'l-Hubbü'l-İlâhi*, Kahire, 1985, s. 105 vd.

seher vakitlerinde makamla minarelerde okunmuştur. Bununla birlikte onun şöhretini sürekli kılan divanı değil Tâiyye ve Mimiyye kasideleridir.

III. İçki Şiirleri ve Tasavvufun Semantik Alanında İçki Kavramı

İbnü'l-Fâriz'in bahsimize konu şiiri "Hamriyyat-İçki şiiri" türü içerisinde değerlendirilecek bir şiirdir. Yani içki, şiirin eksenini oluşturmaktadır.

İslâm'dan sonra Arap edebiyatı ürünlerine baktığımızda içki şiirlerinin iki tarzda devam ettiğini görüyoruz. Biri Hayyam tarzı da diyebileceğimiz gerçek anlamıyla şaraptan bahseden, şarap ve içki meclislerinin övüldüğü şiirler, diğeri tasavvufi anlamıyla içkinin yer aldığı şiirler. Arap edebiyatında Ebu Nüvas (ö. 139/756-757) söylediği şiirleriyle "şarap şairi" sayılır. Sonraki dönemlerde onun meşhur muakkibleri arasında Telafrî (ö. 593-675 / 1197-1277), ve Safiyyüddin Hillî (ö. 677-750 / 1278-1349) de içkiyi şiirlerine Hayyamvari konu etmişlerdir. Ama bunun yanısıra Telmisanî (ö. 610-690 / 1213-1291) İbnü'l-Fâriz'i takib etmiş onun gibi bazı kasidelerini bütünüyle tasavvufî anlamda içkiye-hamra hasretmiş, hatta onun Hamriyye kasidesine bir de şerh yazmıştır. İbn Nübate de (686-768 / 1287-1366) kendisi başta içkiye düşkün birisi iken daha sonra bu alışkanlığını terk etmiş ve içkiyi şiirlerinde tasavvufî açıdan işlemiştir. İbnü'l-Fâriz'in döneminde her iki tarzın da takipçileri bulunmaktaydı. İbnü'l-Fâriz'in *Mimiyye* ve *Hamriyye* olarak meşhur olan şiirinde tasavvufî anlamda içkiyi konu edindiğini ve bunda dış kaynaklı felsefi bazı görüşleri de bulduran ilâhî aşk nazariyesinin tesirinin bulunduğunu söylemek lâzımdır. H. 3. yy.da Haris el-Muhasibî, Cüneyd-i Bağdadî, Zünnûn-ı Mısırî'nin Sünnî çerçevede kalan, Bayezid-i Bestamî'nin de bu sınırları zorlayan ilâhî aşk ile ilgili nazariyeleri bu konuyu her ne kadar İbnü'l-Fâriz'den çok öncelere götürmekte ise de İbnü'l-Fâriz'in kendisini bunlardan ayıran önemli bir farkı vardır. Câmî veya Mevlâna'da olduğu gibi onda şairlik sofi şahsiyetinin altında gizlenmiş veya şiiri bir vasıta olarak kalmış biri değildir. Şairliği tasavvufî düşüncelerini derinleştiren ve hatta diğer yönlerine baskın çıkan birisidir. Onun şiirleri vahdet-i vücud düşüncesinin açılımını yapan bir şiir olmadan ziyade müşahedenin zevkiyle vecd içinde sekr ile sahv halleri arasında gidip gelen ama Bestamî gibi sekr halinde "mütemekkin" olmayan, yani bu "hâl"de kalmayan bir ruhun coşkunu ve aşkın bir ifadesidir.

İbnü'l-Fâriz'in bahse konu şiiri, kafiyesine nisbeten *Kaside-i Mimiyye* olarak adlandırılmakla birlikte daha ziyade kaside-i hamriyye- "içkiye övgü şiiri" olarak tanınmaktadır. Kasidenin her beytinde içkiye yapılan vurgu dolayısıyla burada içki kavramına dikkat çekmek istiyoruz. Zira bu kavramın klâsik edebiyatımız için de bir çok meselenin aydınlatılmasına yardımcı olabi-

lecek mahiyette olduğuna inanıyoruz. Burada öncelikle bu kavrama yaklaşımımızın ana hatlarını ortaya koyacağız.

Tam anlamıyla açıklığa kavuşturulması için “içki (hamr-şerâb)” kavramı tek başına ele alınmamalıdır. Bu kavram edebiyatta mey, kadeh, saki, mey-hane, harabat, pir-i mugan kavramları ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Bu bir-biriyle ilgili kavramlar hep birlikte bir anlam dairesi oluşturmaktadır. İçki kavramı bu dairenin içindeki diğer kavramlar ile bu kavramların anlaşılması ve kendisinin de anlaşılması için karşılıklı bir ilişki içindedir.

İçki kavramı İslâm'ın ilk döneminde, kullanıldığında lügat anlamının dışında yeni bir/mecazî mana anlaşılmasındaydı. Hatta bu kavram Tasavvufun kurumsallaştığı ilk dönemde de bundan farklı bir şey ifade etmemekteydi. Diğer bir ifade ile şarabın mecazî anlam kazanması daha sonralarıdır. Buna karşılık tasavvuf literatüründe içki ile ilgili başka bir kavram vardır: sekr yani sarhoşluk. Sekr ile içki kelimelerinin mana etkileşimi ve ilişkisi içkinin mecazî anlam kazanmasını ve anlamının genişlemesini sağlamıştır. Sekr, tasavvufun erken dönemlerinden itibaren özel bir kullanıma sahip olarak görülmektedir.

Dilde bir ilgi dolayısıyla bir kelimenin manası diğer bir kelimeye aktarılabilir. İçki (hamr-şerâb) kelimesi ile ilâhî aşk/mahabbet kelimesi arasında da böyle bir ilişki vardır. Allahu teâlâ ile kul arasında bir sevgi ilişkisinin olabileceğine Kuran-ı Kerim de işaret etmektedir.” Allah öyle bir kavim getirir ki kendisi onları sever, onlar da Allah'ı severler.”(Maide,5/54) Hatta bu ayette önce Allah'ın sevmesinden bahsedilmesinin de ayrıca bir önemi vardır. Ama bu sevgi (mahabbet/hubb) yerine mutasavvıflar daha sonra “aşk(ışık)”ı yaygın olarak kullanmışlardır. İşte bu aşk ve şarap lafızlarının arasındaki ilgi, benzerliktir. İçki aşka benzetilmektedir (Bu içki içmenin safhalarının da -(içkiyi tatma), şürb (içkiyi içme), ve reyy (içkiye kanma)- alınması ve bu safhalara ad olan kelimelerin de anlamlarının değişmesine kadar varmıştır.). Bu bir teşbihtir. Zira bilinen içki nasıl sarhoşluk veriyorsa ilâhî aşk / muhabbet de sekre yol açıyordu. Dolayısıyla iki unsurun bir vasıfta müşterekliği söz konusudur. Mey-i aşk gibi terkiplerde/ benzetmelerde içki kendi hakiki/ temel anlamını muhafaza etmektedir. Ama muhabbet/aşk bu benzetme ile zihnî boyutta değişime uğramış, farklı bir anlamda algılanmaya başlanmıştır. Teşbihten istiareye geçiş, yani sevgi (aşk/mahabbet) kelimesinin, yerini benzetildiği unsur olan içkiye teslim etmesiyle artık sofiler bu içki kavramını bazen bu yan anlamına işaret eden “karîne” ile bazen tek başına kullanmaya başlamışlardır. Hatta içkinin gerçek anlamının, yani temel anlamın yerini bir sofi algılayışında bütünüyle bu mecazî anlama terk ettiğini görüyoruz.⁷

⁷ İçki kavramının anlam değiştirmesi konusu için bk. M. A. Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmî Araştırmalar*, S. 10, İstanbul, 2000, s. 135-154.

IV. Kaside-i Hamriyye

İbnü'l-Fâriz'in şiirlerindeki ilâhî sevgi iki kısımda değerlendirilmektedir. Birisi *Taiyye'*indeki gibi nefsinin mahabbet/aşk yolunda geçirdiği merhalelerden bahsettiği şiirler, diğeri tüm kâinatın kendisiyle var olduğu ilâhî menşeli sevgidir ki bunu da yoğun olarak *Hamriyye'*inde buluyoruz. Yani ilki kâinatın kendisiyle var olduğu ilâhî sevgidir, diğeri mutlak anlamdaki sevgi, diğeri bir ifade ile *kenz-i mahfi* ibaresinde ifadesini bulan sevgi.⁸ İbnü'l-Fâriz, ferdin bütünüyle fenasını arzulayan ve varlığı tek bir hakikat gören Mevlâna'dan farklıdır. Bu fark kendisini *Taiyye'*inde daha bariz hissettirir. Muhib mahbubuna o, o olduğu için değil ona yönelik sevgisinin kendisindeki mevcudiyetinden ve kendisinin -nefsinin onu müşahede etme, onunla münacaatta bulunma, onun hitabını işitme gibi rağbet ve arzularını gözardı etmeden meyleder⁹. Burada İran tasavvuf şiiri ile aralarında bir fark vardır. İbnü'l-Fâriz'de hubb-i hissî esastır, gerçeklik kendisini hissettirir. İran tasavvuf şiirinde ise gerçeklik gizlidir. İbnü'l-Fâriz'in divanında onun hayatı gizli kalmış olsa ve şerhler olmasa tasavvufî açıdan yorumlamada zorlanacağımız pek çok şiir mevcuttur. İbnü'l-Fâriz, İran'ın Hafız'ına (ö. 729/1390 ?) benzetilir. Sadi'nin (ö. 690/1291) onun *Taiyye'*sine nazire yazmış olması da onun tesirini yansıtan bir misaldir. Yine İran edebiyatında gördüğü alâka ile ilgili olarak Cami'nin de (ö. 898/1492) *Taiyye'*yi şerh ettiği gibi, *Hamriyye'*yi de rübailer ile tercüme ve şerh ettiği de kaydedilmelidir.

Kaside-i Hamriyye 41 beyit olup ilk beş ve son dört beytini şu şekilde tercüme edebiliriz:

1. "Daha tüzüm yaratılmadan evvel sevgilinin zikriyle içki içerek sarhoş olduk."
2. "O içkinin kadehi dolunaydır. O şarabı mehtaba benzeyen sakinin parmakları sunar ve kadeh sallandıkça onun üzerinde yıldızlar peyda olur."
3. "Onun güzel kokusu olmasa idi içki satılan yere (meyhaneye) yol bulamazdım. Onun ışığı olmasa idi vehim bile onu tasavvur edemezdi (nerede kaldı onun mahiyetinin anlaşılması)."
4. "Zaman o şaraptan bir nefeslik can bırakmış; o da akıl sahiplerinin gönlünde saklıdır."
5. "Bir toplulukta o şaraptan bahsedildiğinde oradaki insanlar onun bahsinden sarhoş olurlar, ama bu durumdan da kınanmazlar."
6. "İçki küplerinin dibindeki şarap damlaları da buharlaştı, yükselip gitti. Artık ondan ancak bir isim kaldı."

⁸ bk. Mücîbü'l-Mısırî, *Sılat beyne'l-Arabi ve'l-Fürsi ve't-Türk*, Kahire, s. 174-175.

⁹ *age.*, s. 174-175.

7. "O şarap bir gün olur da insanın hatırına gelirse içini mutluluk kaplar, keder ve tasa ise çekip gider."
8. "Beraberce şarap içenler o şarap şişesinin mührüne baksalar, sadece o mühür bile onları sarhoş eder."
9. "O şaraptan bir ölünün kabri üzerine serpseler, ruh döner o bedene ve beden dirilir ve canlanır."
10. "Üzümün bağının duvarının gölgesine bir hastayı bıraksalar bütün hastalıklar ondan uzaklaşır ve şifa bulur."

Son dört beyti de şu şekilde çevirebiliriz:

1. "Hüzün ve içki birarada bulunmaz; hoş ses ve nağmelerin bir arada bulunmayacağı gibi."
2. "O şaraptan velev bir saat sarhoş olsan dehri/kâinatı sana boyun eğmiş bir köle görürsün, artık hükmetme sana aittir."
3. "Her kim sahv-ayık halde yaşamış ise o gerçekten yaşamış sayılmaz. Sekr-sarhoş halde ölmeyenin de akl u firaseti yok demektir."
4. "Şaraptan nasibi olmayan kişi otursun da kendi haline ağlasın."

Bu kaside yukarıda da gösterdiğimiz tasavvufun semantik alanı içinde, tasavvuf bağlamında kaleme alınmış bir metindir. Kullanılan kelimelerin gerçek anlamları ile bu metinlerde yer almaları, bu şekilde anlaşılmaları mümkün değildir. Bu kasidenin dilinin Türkçe veya Arapça olmasından daha belirgin özelliği bu metinlerin hangi dil malzemesi ile inşa edilmiş olursa olsun öncelikle bu "tasavvuf dili" ile kaleme alınmış olmasıdır.

V. Kaside-i Hamriyye'nin Türkçe Tercüme ve Şerhleri:

Kaside-i Hamriyye Türk şair ve ediblerin yakından bildikleri bir metindir. Divan mukaddimeleri arasında müstesna bir yeri olan Lamiî'nin (ö. 933/1532) mukaddimesinde İbnü'l-Fâriz'e özel bir önem verilmiştir. Lamiî onu şöyle tanıtmaktadır: "Sultanü't-tarika bürhânü'l-hakîka Ebû Hafs Ömer b. el-Fâriz kaddesallâhü sirrehü bi-nûri'l-fâyiz ki ashâb-ı zevk u irfânun ekâbirinden ve erbâb-ı ilm ü vicdânun mefâhirindendir, hakâyık-ı ulûm-ı diniyyeyi ve maârif-i fûnûn-ı yakîniyyeyi müstemil kasîdesi vardır ki anun gibi şi'r-i fâyik u nazm-ı râyık meşâyih-i selefden pîrân-ı halefden degme bir muhakkıka müyes-ser ve binde bir müdekkıka mukadder olmamışdır. Cümleden biri kaside-i mimiyeye-i hamriyyedür ki uyûn-ı maârifî ve fûnûn-ı letâyifî muhtevî bir nazm-ı dil-ârâ ve bir silk-i garrâdur ki her bir beyti bir câm-ı cihân-nümâ belki her harfî bir zarf-ı bâde-i sahbâdur."

Lamiî kasidenin ilk iki beytinin tercümesini şöyle yapar:

“... (Arapça metin), Yani Hazret-i dostun yâdına nûş idüp mest ü sekr-i hakiki birle hem-dest olduk, henüz dıraht-ı engûr ki asl-ı şerâb-ı şerr u şûrdur, halk olmamışdı ve ol şarâb-ı nâb-ı müdâm şekl-i câm ve sûret-i mâh-ı tamâmdur. Hal budur ki ol şarâb bir âfitâb-ı âlem-tâbdur ki sâkînün engüşt-i hilâl-misâli ile devr eyler ve ammâ imtizâc itse âb ile rahşende olur, nücûm-ı habâb ile.”

Lamiî daha sonra kasidenin son beytini de naklederek tercümesini verir:

“Yani ağlasun kendüzine şol kimse ki nakd-i hayatını ve sermâye-i evkâtini zâyı idüp andan behre-mend ü nasib-dâr olmadı”¹⁰

Bu kaside 41 beyittir ve bütün beyitler içkiye ve onun övgüsüne dairedir. Bu şiir üzerine yazılan şerhler kasideyi tasavvufî açıdan yorumlamıştır. Yazılan Türkçe şerhler ve müellifi Türk olan Arapça şerhler de aynı istikameti takip etmişlerdir. Şimdi Türkçe ve Arapça şerhlerin tipik olanlarından kısaca bahsetmek istiyoruz.

1. İsmail Rûsuhî Ankaravî (ö. 1041/1631-32): Müellif şerhine önce konuya münasib hamdele ve salvele ile başlamış ve giriş diyebileceğimiz bu kısımda İbnü'l-Fâriz'in Taiyye'sini şerh ettikten sonra dostlarının ısrarı ile bu kasidenin de şerhini yaptığını söylemiştir.¹¹ Yine bu girişte Allahu tealâ'nın “muhabbet meyi ile mest ü medhuş eylediği” kimselerin bu hallerinde mey, mestane, meyhane, peymanne istilahları ile “mahabbet-i Hakkı ve esrar-ı mevcud-ı mutlakı nümayan kıldıklarını” söyler. Ankaravî'nin şerhte takip ettiği usule gelince; ilk önce beyitte geçen kelimelerin anlamları “el-lüga” kısmında verilir. Daha sonra “irab” başlığı altında cümlelerin gramer yönünden tahlilleri, “el-mana” başlığı altında da beytin kısaca tercümesi ve en nihayet “et-tahkik” başlığıyla tasavvufî yorumu yapılır. Şerhte ayet ve hadislerden istidlâl, ayrıca Arapça ve Farsça beyitler ve ibareler ile de istişhad edilir. Şerh bir dua ile sona ermektedir. Bilindiği gibi gelenekte kitap mukaddimleri nasıl kitabın ait olduğu ilim dalına veya konusuna uygun olarak yazılıyor ise kitapların hatimelerinde de aynı usul takip edilir ve eser, konusuna uygun bir şekilde nihayetlendirilirdi. Ankaravî de “Meyhâne-i vahdetünden câm-ı mahabbetün cür'sıyla bizi mest ü serhüş kıl. Ve meygede-i akdâh-ı sıfâtunla pürçûş u hurûş kıl....” duasıyla eserini bitirmektedir.

2. Abdullah Salâhî-i Uşşakî (öl.1197/1782): Şerhinin ismi *Tercümetü'l-Işk'*tir.¹² Kanaatimizce Türkçe şerhler arasında en ziyade edebî kıymeti haiz olanı budur. Her beyit Türkçe bir beyit ile nazmen tercüme edilmiştir. Kasidenin her beytinden sonra o beyitte geçen kelime ve ibareler izah edilir. Daha sonra manzum tercüme verilir. Bu manzum tercümeden sonra “yani” diye

10 Tahir Üzgör, *Türkçe Divan Dibaceleri*, Ankara, 1990, s. 182.

11 Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan, nr. 225; istinsah tarihi: 1197.

12 Telif tarihi 1172/1758'tir.

başlayan bir cümle ile metne daha sadık bir tercüme yapılır. Tasavvufî şerh sırasında Mola Camî'nin şerhinden o beyit ile ilgili olan Farsça beyitler nakledilir.¹³

Başarılı ve edebî bir tercüme olması sebebiyle aşağıda ilk on beytin tercümesini vereceğimiz eserden Hamriyye kasidesinin son beytinin tercümesini de nakletmek istiyoruz.

*“Ağlasın nefsine şol kim ömrünü zâyi edip
Almadı ol bâdeden bir sehm ü kaldı der-menâm”*

4. *Tarab- Engiz*: Matbudur. Yazarı, tab tarihi ve yeri bulunmamaktadır. Küçük boy 28 sayfadır. Her beyitten sonra metnin kendisinin şerhi yerine pek secili bir tarzda - çoğu zaman metin ile bağlantısını kuramadığımız- tasavvufî yorumlar yapılmıştır. Kelimeler- müfredler, ibarelerin izahı bulunmamaktadır.¹⁴

5. *Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl*: Şerhin başında kasidenin yazarı İbnül-Fâriz'in doğum yeri, tarihi, babası, “Fâriz” lakabının ne anlama geldiği ve ne için bu lakabın bu aileye verildiği hakkında bilgi bulunmaktadır. Beyitler önce irab ve cümle tahlilleri ile birlikte izah edilerek ele alınmakta daha sonra “muhassal-ı kelâm” başlığı altında beytin toplu tercümesi verilmektedir. Derli toplu ve anlatılmak istenilenin anlaşıldığı bir şerhtir.¹⁵

6. *Mehmed Nazım : İbn-i Fâriz Tercümesi* isimli eserin kapağında bu başlığın altında “Asar-ı muhalledesi edebiyat-ı Arabiyye içinde en mümtaz bir mevki işgal eden İbni Fâriz hazretlerinin kasâidinden Yaiyye, Hamriyye şöhretiyle meşhur olan Mimiyye ve Raiyye tercümeleri” yazmaktadır. Yine önsöz mahiyetindeki giriş yazısında yazar, “Arapçada sanatlı söyleyiş ve ibarenin güzelliği bakımından daha üstün eserler olsa bile edeble irfanı birleştirmek ona hastır.” demektedir Aynı kitapta bulunan “Yaiyye” kasidesinde önce kelime ve ibarelerin mana ve gramer açısından açıklamaları verilmiş, daha sonra da “mahsul-ı beyit” başlığı altında kısaca izahlı tercümesi yapılmıştır, Hamriyye ve Raiyye’de ise sıra değiştirilerek önce mahsul-ı beyit sonra müfredat verilmiştir. Mahsul-i beyit’te beyitler süslü bir üslûb ile tasavvufî açıdan yorumlanmıştır. Kitapta Hamriyye şerhi 43 sayfa tutmaktadır.¹⁶

Hamriyye kasidesine Türk yazarlarca yapılan şerhlerin bir kısmının Arapça olduğunu söylemiştik. Bunların ikisinden aşağıda bahsetmek istiyoruz.

13 İÜ, TY: 241. 25 varak olan bu yazmada istinsah tarihi bulunmamaktadır.

14 Matbu bir nüshası Süleymaniye Ktp. HM. 3764'te bulunmaktadır.

15 Süleymaniye Ktp. Rşd. 1364. İstinsah tarihi 1364.

16 *Esad Samed Dede* (öl.1329).Hamriye şerhi matbudur. Osmanlı Müelliflerinde gösterilen bu eseri maalesef inceleyemedik.

1. Davud-ı Kayserî'ye ait şerh: (öl.751/1350). İlhanlı vezirlerinden Abdülkafi b. Abdullah et-Tebrizî'ye ithaf edilmiştir. Kendisi İbnü'l-Fâriz'in Tâiyye'sini şerh ettikten sonra dostlarının istekleri üzerine bu kasidenin de şerhini yaptığını söylüyor. Şerhin ilk yedi varakında "Mahabbet'in beyanı, kısımları ve neticeleri" başlıkları altında önemli bir giriş bölümü vardır. Müellifin bu üslûbunu Tâiyye şerhinde de görüyoruz. O şerhte de tasavvuf ilmi, vusul tariki, tevhidin mertebeleriyle tasavvuf ıstılahları ayrı bahisler olarak incelemiş daha sonra şerhe başlamıştır.¹⁷

2. Kemal Paşazâde'ye ait şerh (öl.940/1534): Yazar şerhine her hangi bir şekilde giriş yapmadan doğrudan başlamıştır. Her beyitten sonra kelimeleri gramer yönünden incelemiş, lafızların gerçek anlamları ile mecazî anlamları arasında nasıl bir ilişki olduğunu göstermeye çalışarak başta Zemahşerî olmak üzere Cevherî, Râgıb, Ebû Ubeyde gibi bir kısım alimden nakillerde bulunmuştur. Kasideyi düz anlamı açısından baştan sona kadar anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır. Gördüğümüz şerhler arasında belirgin bir özelliği vardır. Kemal Paşazâde diğer şârihlerin aksine tasavvufî yorumlara dalmamış, metne dil açısından yaklaşmıştır. Bunu onun ilmî yönüne ve tasavvufa bakış açısına da bağlamak mümkündür.¹⁸

Bu şerhlerin arasında Ankaravî'nin şerhi beyitlerdeki kelimelerin izahında ve topluca şerhinde gösterdiği titizliği ile, Salâhi-i Uşşakî'nin şerhi manzum tercümesi ile, Davud-ı Kayserî'ninki ise mahabbeti konu aldığı giriş yazısı ile önemlidir. Özellikle bu üç şerh, aynı zamanda tasavvufî bir metnin şerh geleneğimizde nasıl bir usul ile şerh edildiğini göstermesi açısından da dikkat edilmesi gereken eserlerdendir. İbni Kemal'in bu kasideye yazmış olduğu Arapça şerhte ise diğerlerinden farklı bir yol takip edilerek tasavvufî yoruma baş vurulmamıştır.¹⁹

VI: Salahaddin-i Uşşakî ve İsmail Ankaravî'nin Şerhlerinden Örnekler:

İbnü'l-Fâriz'in içkinin övgüsüne hasrettiği şiirinin içeriği hakkında bilgi sahibi olmak için önce ilk on beytin anlamını ve bu beyitlerin Abdullah Salâhaddin-i Uşşakî²⁰ ile İsmail Ankaravî tarafından yapılan tercümelerini vermek

17 Süleymaniye Ktp. HM. 3887, İstinsah tarihi 1163. (Türk tasavvuf tarihi açısından önemli olan bu girişin incelenmesini ayrı bir çalışma konusu yapmış bulunmaktayız.)

18 Kullanılan nüsha: Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi 278, İstanbul, 1009.

19 Kaside-i Hamriyye'nin Türkçeye yapılan tercüme ve şerhleri bunlarla sınırlı değildir. Burada hakkında bilgi vermediğimiz şerhlerden birisi de *Esad Samed Dede*'ye aittir. (öl. 1329). bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, İstanbul, 1333, s. 87.

20 Abdullah Salâhaddin-i Uşşakî'nin adı kaynaklarda Abdullah Salâhaddin yanısıra, Abdullah Salâhî, Salâhî Dede şeklinde de geçmektedir. Kullandığımız nüshada ise Salâhî şeklinde geçer.

istiyoruz. İlk üç beytin bu iki yazar tarafından yapılan tasavvufî yorumu bu konuda nasıl bir yöntem izlediklerinin açığa çıkması için nakledilmiş, fakat diğer beyitlerin sadece tercümeleri ile iktifa edilmiştir. Bu şerhlerin basılmamış olması, bu nakillerin önemini artırmaktadır. Ayrıca yine bu şiir tercüme ve şerhleri bize şiir tercümesinde takip edilen usul hakkında bilgi verecek, mukayesede yardımcı olacaktır. Ankaravî'nin şerhinde bulunmayan beyitlerin Câmî'nin şerhinde de bulunmayışı, beyitleri şerh ederken gerek kelimelerin izahında gerekse tasavvufî yorumlarda Câmî'nin şerhi ile olan benzerlik ve zikredilen Farsça şiirlerin büyük bölümünün aynen Ankaravî ve kısmen Salâhî tarafından da zikredilmesi bu her iki şerhte de Câmî'nin tesirini göstermektedir.²¹

1. Beyit:

*Şeribnâ alâ zikri'l-habîbi müdâmeten
Sekirnâ bihâ min kabli en-yuhlaka'l-keremü*

“Daha üzüm yaratılmadan evvel sevgilinin zikriyle içki içerek sarhoş olduk.”

Salâhî:

*Nûş idüp yâdına yârin olmuşuz mest- i müdâm
Bulmadan bu bâg-ı âlem tâk-ı engûrla nizâm*

Yani, hazret-i dostun zikri üzerine bir bâde nûş edip onunla sarhoş, belki mest ü medhûş olduk ki mâdde-i şerâb-ı meşhûr-ı pür şerr ü şûr olan dıraht-ı engûr henüz halk olunmamışdı.

Nazım:

*Ol cenâb-ı pâdişâh-ı lem-yezel
Tâcdâr-ı taht-ı iklîm-i ezel*

*Zâtı ferdiyyet ile mevcûd iken
Ya'ni reng-i mâsivâ nâbûd iken*

*Bahr-i vahdet ışk ile mevc urmadan
Bu zemîn ü âsumânı kurmadan*

*Kenz-i mahfîdi devât-ı ilm-i zât
Reşha-bâr olmazdı aklâm-ı sıfât*

²¹ Câmî'nin şerhi ile (Câmî, *Levâmî' Şerh-i Hamriyye-i İbn-i Fâriz. (Mecmûa-i Molla Câmî)*, İstanbul 1309, s. 104-189. Ankaravî'nin şerhlerini karşılaştırarak ulaştığı neticeyi bizle paylaştığından dolayı Doç. Dr. Mustafa Çiçekler'e teşekkür ederim.

*İlm-i zâtın feyzi kıldı iktizâ
K'ola envâr-ı sıfâtı rû-nümâ*

*Zâtına kıldı tecellî çünki zât
Cûşa geldi bahr-i esmâ vü sıfât*

*İktizâ itdi murâd-ı zü'l-minen
Kim sıfâtı seyr ide âyîneden*

*Oldı mevcûd ayn-ı fahr-i kâinât
Eyledi Hak zâtını mir'ât-ı zât*

*Pertev-endâz oldu esmâ-i Hudâ
Cümle a'yân oldu onda rû-nümâ*

Pes vâsita-ı mir'ât-ı zât ve râbita-i âyine-i esmâ vü sıfât ile zât-ı bî-çün u bî-hemtânın iki tecellisi vardır. Birine tecellî-i ilm-i gaybî derler ki hazret-i ilm-i zâtî' de suver-i a'yân-ı sâbite ve kâbiliyyât ve isti'dâdâtıyla vücûd-ı Hak celle ve alâ kendiye zuhûrundan ibâretdir. Bu tecellide a'yân-ı sâbite vücûd-ı aynî ile muttasıf degillerdir. İlm ü ma'rifet ve ısk u mahabbet emsâli kemâlâtları kendi hakikatlerinde pinhân ve nâ-peydâdır.

İkinci tecelliye tecellî-i vücûdî-i şühûdî derler. Rûhan ve misâlen ve hissen a'yânın isti'dâd ve kâbiliyyetleri hasebiyle Cenâb-ı Hakkın vücûdunun zuhûrundan ibâretdir ve bu ikinci tecelli tecellî-i evvel üzerine mürettebdir. Her kemâlât ki tecellî-i evvelde a'yânın isti'dâdât ve kâbiliyyetlerinde münderic idi, onun mazharı olur.

Pes, bu beyitte müdâme'den murâd-ı nâzım kuddise sirruhu mahabbet-i zâtiyyedir. Şürb-i müdâme'den murâd, mertebe-i a'yân-ı sâbitede isti'dâdât ve kâbiliyyât-ı mahabbet-i zâtiyyeyi kabûlden kinâyetdir. Ve zikr-i habîb'den murâd a'yân-ı sâbite mazhar-ı tecellî-i gaybî olduklarıdır. "Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-ü'rafe fe-halaktü'l-halka" bu mahabbet-i zâtiyyeye işâretidir. Bu takdirce zikrin habîbe izâfeti masdarın fâiline izâfeti kabîlindedir. Ve bu mertebede sekr'den murâd isti'dâdât-ı sekrdir. Kerm'den murâd kesret-i vücûd-ı aynîdir. Ya'ni tecellî-i ilm-i gaybîde a'yân-ı sâbitemiz, şerâb-sıfat mahabbet-i zâtiyyeye kâbil ve müstaid olup sebeb-i isti'dâd-ı sekrimiz oldu ki bu kabûl ve isti'dâd zuhûr-ı kesret-i vücûd-ı aynîden akdemdir. Yahud şürb-i müdâme'den murâd-ı nâzım âlem-i ervâhda sıfat-ı mahabbet-i zâtiyye ile mütehakkık olmak ihtimâli vardır. Bu takdirce zikrin habîb'e izâfeti masdarın mef'ûlüne izâfeti kabîlinden olur. Ve sekr hakikat-i sekr olur ki müşâhede-i cemâl ve celâl hakkında ervâh-ı kümmelînin heyemân ve hayretinden kinâyetdir. Ya'ni onun taaşşukundan akdem dostun yâdı üzerine şerâb-ı mahabbeti nûş eyledik ki müşâhede-i cemâl ve celâlde ervâhımızın mest ü hayrânlığı ol şarabın keyfiyyetinden idi.

.....Eğer denilirse ki bu tevcîh vücûd-ı ervâh eşbâhdan akdem olmağa mevkûfdur, bu ise mezheb-i hukemâda müselleme değildir. Zira onların indinde vücûd-ı ervâh husûl-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan sonradır. Ve İmam Hüccetü'l-İslam aleyhi rahmetü'l-Allâm hazretleri dahi bu emirde onlara muvâfakat eylemiştir. Ve ol haber-i meşhûr ki "İnnallahe teâlâ haleka'l-ervâha kable'l-ecsâdi bi-elfi âmin"dir,²² böyle haml eylemişler ki ervâhdan murâd mebâdî-i silsile-i vücûd olan ervâh-ı melekiyyedir; hukemâ ukûl ve nüfûs ta'bîr ederler, ve ecsâddan murâd ecsâd-ı âlemdir ki arş u kürsî ve eflâk ü encüm ve anâsırdır.

Cevâb verilir ki şeyh-i kâmil ve muhakkik Sadreddin Konevî hazretleri ba'zı resâilinde tahkîk ve tafsîl buyurmuş ki: Umûm-ı Âdemiyânın vücûd-ı nüfûs-ı cüz'iyeye-i insâniyyesi husûl-i mizâcdan sonradır. Amma kümmel ü havâssın vücûd-ı nüfûs-ı külliyye-i insâniyyesi husûl-i mizâcdan akdemdir. Ve nüfûs-ı külliyyeden murâd ol nüfûs-ı cüz'iyedir ki mertebe-i cüz'iyeden külliyyeye terakkiye onlarda isti'dâd ola ve sıfât-ı takyîdiyye-i araziyyeden bir haysiyyet ile münselîh ola ki kendi külliyyâtına avdet edip ona muttasıl ola. Zira nüfûs-ı cüz'iyeye cüz'iyetleri haysiyyetinden mebde-i evveli müşâhede muhâldir. Ehl-i şühûd indinde müttefakun-aleyhdır ki, nüfûs-ı cüz'iyeye cüz'iyetleri haysiyyetinden külliyyeyi müşâhede edemezler ki ona avdet edip muttasıl olalar ve mertebe-i cüz'iyeden mertebe-i külliyyeye terakkîye isti'dâd olanlar mi'râc-ı rûhânide tabaken ba'de tabakatin külliyyâta muttasıl olduklarında her ittisâlde isti'dâden ve vücûden ve nûran ve basîreten istifâde ve akl-ı evvele intihâ ve ittisâllerinde müşâhede-i mebde-i evvele müstaid olurlar.

Bu hakîr-i kem-bidâa ve pür-taksîrin akl-ı kâsırına nisbetle bu mâddede ashâb-ı hikmet ile erbâb-ı hakîkatlerin beyinleri min-vechin tevfiîk ve bu gûne tahkîk olunur ki, hukemânın rûhdan murâdları rûh-ı hayvânîdir. Bu ise husûl-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan sonra mevcûd olur. Zira rûh-ı hayvânî dedikleri hulâsa-i gıdâ ki dem-i rakîk ve safâdır, cevfi kalbde müctemi' olup harâret-i garîze ile ondan bir buhâr-ı latîf hâsıl ve mecârî-i a'sâb ve urûka cârî ve cemî'-i aktâr-ı ten ve zevâyâ-yı bedene' sârî ve mütevâsıl olup ehl-i usûl kuvâ-yı mûcibetü'l-intiâş ve mâdde-i havâss-ı zâhir-şinâs belki cevher-i akl-ı maâş olur ki ehl-i hikmetin rûh itlâk eyledikleri bu buhâr-ı latîfdan ibâretidir. Bu rûh-ı mu-kavvim ve kâimde hayevânîden behâyim ü en'âm ve efrâd-ı insânîden havâss u avâm müşârik ve müsâhimdir. Ve erbâb-ı hakîkatin rûhdan murâdları rûh-ı insânî-i kudsî-i sâfidir ki ona rûh-ı izâfî derler. Ve bu rûh-ı mes'ûd husûl-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan mukaddem mevcûd olduğu hadîs-i nebevî ile mesbût ve meşhûddur. Kemâ kâle aleyhi's-salâtu'l-vedûd "el-Ervâhu cünûdun mücennedetün femâ te'ârafe minhâ i'telefe vemâ tenâkera minhâ ihtelefe". Ya'ni ervâh-ı mücerrede âlem-i ceberrutda cünûd-ı mücennededir. Onlardan evvelâ âlemde birbiriyle müteârif olan bu âlem-i nâsutda birbiriyle i'tilâf eyledi. Ve ol

22 "Allahu teâlâ ruhları bedenleri yaratmadan bin yıl evvel yaratmıştır."

âlemde birbiriyle mütenâkir olan bu âlemde birbiriyle ihtilâf eyledi. Ve rûh-ı izâfî eşbâhdan mukaddem olup eşbâha taalluku husûl-ı mizâc ve tesviye-i eşbâhdan sonra idigine âyet-i kerîme-i “feizâ sevveytühü fenefahtü fîhi min rûhî”²³ şâhid-i âdil besdir. Ve rûh-ı hayevânî rûh-ı latîf-i sultânî ile beden-i kesîf-i insânî ve beyinde fâsıl gibi cânın tene taaşşukuna vâsita ve rûhun bedene taallukuna râbita olup rûh-ı ulviyyenin matiyeye-i kaviyyesidir. Zira letâfet ve kesâfeti câmi'dir. Letâfeti hasebiyle rûh-ı sultâniye ve kesâfeti sebebiyle beden-i insâniye münâsebeti olup rûh-ı izâfî rûh-ı hayvânî vasıtasıyla beden-i insâna taalluk edip sâha-i fûâda ifâza-i nûr-ı akl-ı maâd ile bâis-i ma'rifet-i râh-ı sedâd ve mûcib-i vuslat-ı Rabb-i ibâd olur ki bu rûh-ı mensûs kümmel-i insân-ı havâssa mahsûsdur. Ve eczâ-i âlemden her cüz' esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin mazharıdır. Ve mecmû'-ı âlem bir sebîl-i tefrika ve tafsîl-i mazhar-ı cemî'-i esmâ-i celîldir. Ve hakîkat-i insâniyye kemâliyle bir tarîk-ı cem'iyet ve icmâl-i azhar-ı ahadiyyet ve cemî'-i esmâ-i zil'-celâl ve'l-cemâldir. Pes eczâ-i âlemden bir cüz' yokdur ki insân-ı kâmilde onun nümûnesi olmaya. “Şeribnâ ve sekirmâ” kelimelerinde zamîr-i mütekellim maa'l-gayr olduğu bu cemiyete işâret olmak ihtimâli vardır ki şerâb ve sekirde müşârik olmaları mülâhaza olunmaya yahud müşâreket mülâhazası üzre binâ olunmuş ola. Zira ervâh-ı kümmel-i efrâd ve aktâbda a'yân bu şarâbın şürb ü sekrinde şeyh-i nâzım ile müşârik ve müsâhimdir.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Biz içdik mahbûbuñ zikrine musâhib olduğumuz hâlde şerâblarda nâsın fehm eylemediği bir nev'-i şerâbı ki onunla biz mest olduk; üzüm ağacı mahlûk olmazdan evvel.

et-Tahkîk: Ey şerâb-ı ilâhiye tâlib! Bilgil ki müdâmeden murâd, mahabbet-i zâtiyye ola. Ve onun şürbünden murâd ol mahabbetin mertebe-i a'yân-ı sâbitede kabûlüne isti'dâd ola. Ve zikr-i habîbden murâd, a'yânın mertebe-i 'ilme zât-ı mahbûb-ı hakîkîye şü'ûrları ola. Ve sekrden murâd ol mertebede sekre müsta'id olmaları ola veyâhûd andan dîn-ter olan mertebelerde meselâ 'âlem-i elest gibi hakîkat-i sekr murâd ola. Ve kermden murâd, mevcûdât u mümkinât ola.

Ve takdîr-i te'vîl-i kelâm bu ola ki, biz kâbil ve müsta'id olduk mertebe-i a'yân-ı sâbitede mahabbet-i zâtiyye-i ilâhiyyeye. Ve bizim bu mertebede bu mahabbete isti'dâdımız mûcib-i hakîkat-i sekrdir. Ve sâir mertebelerde ve bizim bu kabûlümüz bâğ-ı vücûd-i 'aynînin zuhûrundan evveldir.

...Ve bir ma'nâ-yı ra'nâ dahî budur ki şürb-i müdâmeden murâd a'yânın 'âlem-i ervâhda idrâk-i mahabbet-i zâtf eylemeleri ola. Pes sekrin ma'nâsı hakîkî olur. Ya'nî şol hayret ve heyemân olur ki ervâh-ı ehl-i kemâle

23 “... Ben onun yaratılışını bitirdiğim, ona ruhumdan üflediğim zaman...” (Hicr, 15/29.)

müşâhede-i cemâl u celâl-i Hakdan hâsıl olur. Pes bu kerre ta'bir-i merâm bu olur ki biz idrâk-i mahabbet-i zâtî ve şürb-i müdâme-i esmâ vü sıfâtî kıldık, mahbûb-ı hakîkînin şu'ûruna musâhib olduğumuz halde, öyle mahabbet-i zâtîyye ki biz onunla hâim ve hayrân olduk.

2. Beyit:

*Lehe'l-bedrü ke'sü ve hiye şemsün yüdüriühâ
Hilâliün ve kem yebdü izâ müzicet necmü*

“O içkinin kadehi dolunaydır. O şarabı mehtaba benzeyen sakinin parmakları sunar ve kadeh sallandıkça onun üzerinde nice yıldızlar peyda olur.”

Salâhî:

*Ol ne meh mühr-i münür ü kâsesi bedr dahi
Sâkîsi meh-i nev eger mezc olsa pür-necm ola câm*

Ya'ni ol şarâb-ı ale'd-devâmın câm-ı safâ-encâmı mâh-ı temâmdır. Halbuki ol şarâb-ı nâb lemaân ve feyezânda kendisi âfitâb-ı âlem-tâbdır. Ve engüş-tân-ı sâkî-yi safîd gûyiyâ ki mâh-ı cedîd belki bir hilâl-i îddir. Ve hengâm-ı âmîziş-i âbda hâsıl olan her bir habâb bir necm-i rahşende ve pür-tâbdır.

Pes, câm-ı safâ-yı hamr-ı ledün olan bedirden yani mâh-ı tamâmdan murâd-ı şerîfleri sâlik-i rûşen-dile nisbetle kalb-i mürşid-i kâmil ü mükemmel ve ol bedri devr etdiren hilâlden murâd-ı şerîfleri “Kalbü'l-mü'mini beyne ısbayni min asâbii'r-Rahmân”²⁴ meâlince sıfât-ı cemâl ve celâldır. Ve ol şarâb-ı sırfın mezci indinde necm-i habâb zuhûrundan murâd-ı şerîfleri şerâb-ı zencebîl-i cezb-i mahabbet ü delâl selsebîl-i ilm ü ma'rifet ile imtizâc buldukda bisyâr habâb-ı nücûm-âsâr ve kevâkib-i meârif ü esrâr bedfîdâr olup ferman-dih-i kân-ı zulmet-i beyâbân-ı lâl ü hayretde her biri bir necm-i hidâyetdir, demek olur.

Zira âyîne-i kalb-i mürşid-i kâmil ü mükemmil, şems-i hakikat-i Muhammediyyeye mukâbil ve bedr-i tâm gibi istifâza ve ifâdaya kâbildir. Teveccüh-i tâm ile mir'ât-ı kalb-i mürşide mukâbil olan sâlike elbetde ol feyz-i mukaddes mün'akis olup ol câm-ı safâda neşve-yâb ve şerâb-ı ışk-ı ilâhîden mest ü harâb olur. Yâhûd câm-ı şarâb-ı hoş-güvâr olan bedr-i tâb-dârdan murâd-ı şerîfleri mutlakâ âyîne-i hakikat-i Muhammediyye ola. Zira cemî'-i esmâ ve sıfâta mazhariyeti i'tibâriyle şems ahadiyyet-i zâta mukâbil bir bedr-i kâmil ve mükemmeldir ki vücûd-ı şerîfleri vücûd ile 'adem beyinde vâsita ve hudûs u kıdem taalukuna râbîta olup zevât-ı ayn-ı cem'den istifâda ve levh-i mahfûzdan ibâret olan nefsi külliyyeye ifâdada kalem mesâbesindedir. Ol ecilden kalem-i a'lâ itlâk olundu.

²⁴ “Müminin kalbi Rahman'ın parmaklarından iki parmak arasındadır.”

Pes târik-nişînân-ı zulumât-mekân olan cemî'-i hakâyık-ı a'yân istifâza-i mezkûrda ona muhtâc olduğu müstagnin ani'l-beyândır.

Pes ol feyz-i şems-i ezeli ve mahabbet-i zât-ı lem-yezeli bedr-i hakikat-i Muhammediyyede munceli olup yembü'-i zülâl-i meveddet ve ayn-ı nevâl-i mahabbet olan mir'ât-ı hakikat-i Muhammediyyeden cemî'-i hakâyık-ı kesrete pertev-endâz-ı hidâyet olduğu için bedri ol hakikate istiâre eylemişlerdir.

Ankaravî:

Fe'l-ma'nâ: Ol müdâme-i 'ale'd-devâm bedr-i temâm-ı câmdır; ve ol şerâb bir âfitâb-ı pür-tâbdur ki onu esâbi'-i sâkî-i mehtâb idâre eyler ve çok mevzi'de eşkâl-i habâbdan necmler zâhir olur ol şerâb ile memzûc olduğu vakitte.

et-Tahkîk: Ke'sden murâd kalb ve rûh-i Muhammedî ola ki mazhar-ı âfitâb-ı zât-ı ehadiyyet ve kadeh-i bâde-i mahabbet-i ulûhiyyetdir. Ve ol bedr-i kâmilin kamerin şemsden istinâresi gibi âfitâb-ı zât-ı ilâhîyyeden istinâresi ve ol nûr-ı şâmilin şems-i zât-ı ehadiyyete mücâzât-ı tâmm ve mukâbele-i kâmile ve ondan istifâza ve hakâyık-ı imkâniyyeye ifâza ve sâkinân-ı şeb-i zulmâniyyeye ifâzesi bi-'aynihâ mâh-ı müstenûrin hurşîd-i münîre mücâzât ve mukâbelesi ve leyâlî-i muzlimede inâresi gibi olduğu ecilden bedr kalb-i Muhammediyyeden ve şems mahabbet-i zât-ı ilâhiyyeden isti'âre olundu. Pes bu şerâb mahabbet-i zâtiyyenin inâlesine bâ'is ve bu şerâb ile memlû olan câm kalb-i Muhammediyyenin idâresine sebep ve dâ'î-i esmâ-i ilâhî ve evsâf-ı Rabbânîdir ve bu esmâ vü evsâf-ı mütekâbele-i ilâhî esâbi' ibâretiyle ve enâmîl işâretiyle ta'bîr olunur. Kemâ verade fi'l-hadîsi's-sahîh: "İnne kulûbe benî Âdeme beyne'l-ılsbaayni min esâbii'r-Rahman yukallibühâ keyfa yeşâ"²⁵...

Pes hazret-i nâzım kuddise sirruhû esâbi' u enâmîl-i sâkî-i bâkîden hilâli isti'âre kıldı ki hilâlden murâd esâbi'-i ilâhiyye olur ki müteşâbihâtandır. Pes sâkî-i bâkî ol hilâl-misâl olan esâbi'-i evsâfiyye ile ol hazretin kâse-i rûhunda ve kalbinde olan şerâb-ı ledünnîyi şâribîne inâle ve onun kalb-i pür-ezvâkını tâlib-i mahabbet-i ilâhî olanlar cânibine idâre edicidir. Beyit...

Ey tâlib-i 'irfân! Bilgil ki vâsilân u kâmilân iki kısma münkasımdır. Bir kısmı ol mukarrebân hazretleridir ki mey-i nâb-ı tevhîdi nûş edicek kendileri ferâmûş kılıp ba'de'l-vüsûli ila'llâh müstağrak-ı bahr-i vahdet olup şerâb-ı vahdet meşreblerine gâlib olmağla mertebe-i 'ilm ü 'akldan münhali' ve kuyûd-i elfâz u nakilden münkatı' olup terbiyye-i enâm ve irşâd-ı 'avâmdan fâriğlerdir. Beyit...

Ve ikinci kısım ol tâife-i 'âliyedir ki cezbe-i ilâhî bunları kendilerden cezbedip mûsıl ila'llâh oldukdan sonra tekmil-i nüfûs-ı tâlibân ve terbiye-i sâlikân

25 "Âdemoğullarının kalpleri Rahman'ın parmaklarından ikisi arasındadır (Onun tasarruf ve kudreti altındadır). O kalpleri istediği gibi evirip çevirmektedir."

u müstersîdân için redd mina'llâhi ile'l-halk kılınıp ahkâm-ı şerî'at ile muttasîf ve âdâb-ı tarîkatle müteeddib olup mey-i mahabbet-i ezeliyyeye âb-ı zülâl-i 'ilm ü ma'rifeti âmîhte kılıp bu şerâb-ı mahabbetin âb-ı 'ilm ü ma'rifete mezc ü halt olmasından bî-şümâr nücûm-ı hidâyet bedîdâr olup pes şeb-i zulmânî (de) kalkanlara bunların envâr-ı nücûm-ı hidâyeti reh-nümâ olur. Fe'izâ kâne kezâlik hazret-i nâzımın "ve kem yebdû izâ müzicet necmü"²⁶ buyurdıkları bu ma'nâya işâret olur.

3. Beyit:

*Velev-lâ şezâhâ me'htedeyte lihânihâ
Velev-lâ senâhâ mâ tesavverehâ el-vehmî*

"Onun güzel kokusu olmasa idi içki satılan yere (meyhaneye) yol bulamazdım. Onun ışığı olmasa idi vehim bile onu tasavvur edemezdi (nerede kaldı onun mahiyetinin anlaşılması)."

Salâhî:

*Nükhet-i mey olmasa rehber bulunmaz mey-gede
Olmasaydı berk-ı peymâne hayâl itmezdi kâm*

Ya'ni, ol bâde-i bî-gıışşin bûy-ı hoş ve şemîm-i dil-keşi meşâmm-ı cânıma reh-nümûn olmasa eger, savb-i meyhâneye râh-ı savâbı bulamazdım. Ve lem'a-i nûr ve pertev-i zuhûru basar-ı basîretime ifâza-i nûr etmese remed-i gaflet ile dîde-i vehm kör olup müşâhede-i cemâl-i hakîkatden mahrum olurdu.

Ya'ni aşk-ı mecâziye müteallık olan âsârı mahabbet-i hakîkiye müteallık olan cemâl-i zâtfînin zıll u fûrûu olup "el-Mecâz kantaratü'l-hakika"²⁷ hükmünce mecâz hakîkatin husûlü ve vesîle-i vusûlüdür.

Pes bi-haseb-i fitrat-ı aslî bir mukbil-i pâk-fînetin ki zât-ı cemâl-i ala'l-itlâk mahabbetine kâbiliyyeti olup vâsıta-i terâküm-i hucûb-i zulmânîyye-i tabîyye ile pesmânde-i hayyiz-i hafâ ola nâgâh ol cemâl-i bâ-kemâlin nûrundan bir pertev perde-i âb u gilden bir sûret-i dilber-i ra'nâ mütenâsibü'l-a'zâ ve çihre-i zîbâ-yı mütemâsilü'l-eczâda hüveydâ olsa elbetde ol mukbilin murg-ı dili ol cemâle ikbâl ve hevâ-yı mahabbetinde per ü bâl açup cûyende-i dâne -i hâl ve giriftâr-ı dâm-ı zülf-i perîşân-hâl olur.

Pes âteş-i ışk ve şu'le-i şevk dil-i mihnet-zedesinde berk urup hucûb-ı kesîfeyi hark, ya'ni levh-i dilde münakkaş olan suver-ı kevnîyyeyi selb ile gıışâve-i gaflet-i basar-ı basîretinden izâle edip âyine-i hakîkat gubâr-ı kesretten pâk ve bî-pâs dîde-i gam-dîdesi tîz-bîn ve dil-i felâket-zedesi hakîkat-şinâs olur. Mahall-i naks u ihtilâf olan hüsn-i serîu'z-zevâli ve bakâ-yı hüsn-i cemâl-i bâ-

26 "(Kadeh) sallandıkça onun üzerinde nice yıldızlar peyda olur."

27 "Mecaz hakikatın köprüsüdür."

kemâl-i zi'l-celâli idrâk edip mecâzdan hakîkate ubûr eyler. Ol demde sâbika-i inâyet ona istikbâl edip evvelen cemâl-i vahdet-i ef'âl ref'-i tutuk-ı eşkâl eyler. Çün muhâdara-i ef'âlde mütemekkin ola cemâl-i sıfât münkeşif olur ve mükâşefe-i sıfâtda râsih-dem oldukda mazhar-ı tecelli-i cemâl-i zât olup mahabbet-i zâtiyyeyi mütahakkık olur.

Pes ebvâb-ı müşâhede ona meftûh olup vücûdu min-evvelihî ilâ-âhirihi bir hakîkat görür; ya'ni her neye uğrarsa onu bulur, her neye baksa onu görür.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Eger ol müdâmenin şiddet-i râyihası olmayaydı ben onun dükkânına yol bulmazdım ve eger onun ziyâsı olmayaydı, vehm anı kemâl-i letâfeti olduğu için tasavvur etmeyeydi.

et-Tahkîk: Hân'dan murâd mertebe-i mahabbet-i ilâhiyye ola ve râyiha-i tayyibesinden murâd mezâhir-i kevnîyyede olan âsâr ve envâr-ı cemâl-i ilâhiyyedir ve fi'l-hakîka bu merâyâ-yı zevât-ı kevnîyyede mer'î olan 'ukûs telliyyât-ı ilâhîdir. Ve bu mevcûdât-ı suverîyyede fâyiha olan râyiha ber-fehvâ-yı "İnne lirabbiküm fi-eyyâmı dehrüküm le-nefahâtün ilâ fetaarrudû lehâ"²⁸ revâyih ve nefehât-ı sübhânîdir. Pes efrâd-ı 'âlemden ve âhâd-ı benî âdemden hiç bir cemîl yoktur ki illâ onun hüsn ü cemâlinin mazharıdır.

Ve her ne kadar hadd ü hâl ve çeşm-i kattâl ve ebrû-yı hilâl-misâl ve me'âşîk-ı mehâbîb-i dil-firîb ü pür-delâl var ise o melâhat u letâfet-i hakîkînin 'ukûs u pür-nûrudur.

Pes cemî'-i enfüs-i âfâkda mütecellî olan cemîl-i 'ale'l-ıtlâk olduysa hân'dan murâd ma'den-i mahabbet-i zâtiyye ve râyihâsından murâd melâhat ü letâfet-i suverîyye olup be-hükm-i "el-mecâz kantaratü'l-hakîka"²⁹ ol hakîkatın tarîk-ı husûli ve ol cemâl-i mutlakuñ vesîle-i vüsûli budur ki, kaçan bir 'âşîk-ı mukbile bi-haseb-i kâbiliyyetihî fitrat-ı asliyye ol pertevden bir pertev zîr-i perde-i âb u gilden bir dilber-i mevzûnü'ş-şemâil, mahmûdü'l-hasâil, mütenâsibü'l-a'zâ, mütemâsilü'l-eczâ, reşîku'l-kadd, sabîhü'l-hadd sûretinden leme'ân kılssa ve onun kâse-i vücûdundan bir cür'a mahabbet-i sâdika vâsıl olsa 'âşîk-ı mukbil ol lem'anuñ pervânesi ve ol cür'anın mestânesi olup, beyt: "Ez her çi ne ışk-ı yâr bîzâr âyed / Ü-râ be-hezâr cân harîdâr âyed"³⁰ mefhûmunuñ mazharı olur. Ba'dehû eger âteş-i 'ışk nihâdında efrûhte ve şu'le-i şevk-i hucub-i kesîfesin ve hevâtır-ı muhtelifesin sûhte kılıp gışâve-i gafleti basar-ı basîretinden mürtefi' kılar ve gubâr-ı kesreti âyine-i kalbinden pâk siler dîde-i bâtını tîz-bîn olur ve müşâhede-i cânî mertebe-i 'ayne'l-yakîn bulur. Pes bu hüsn-i serf'u'z-zevâlden hârib ve bekâ-i kemâl-i cemâl-i zü'l-celâle tâlib olur. Bu

28 "Şu zamanımız içinde bazı günlerde Rabbinizin birtakım nefhaları (rahmet ve bereketinin bolca saçıldığı) olur. Dikkatli olun ve onları kollayıp değerlendirin."

29 "Mecaz, hakikatın köprüsüdür."

30 "Yârin aşkından gayrı ne varsa ona sıkıntı verir. Binlerce canı olsa da onun yoluna fedâ eder."

cezble ona cemâl-i tevhîd-i ef'âl muncelî olur. Pes bu mertebede dahi şu'le-i şevk ârâm bulmazsa ve ârzû-yı derûn mütesellî olmazsa cemâl-i tevhîd-i sîfât ona münkeşif olur. Ba'dehû eger cezbe-i Hudâ gâlib ve ârzû-yı derûn müşâhede-i zât-ı ehadiyyet tarafına râgıb olursa satvet-i tecellî-yi vahdet onu bi'l-külliyeye ifnâ ider. Ona hakkânî ve bâkî vücûd-ı 'ivaz verilip pes meyhâne-i vahdetden bî-leb ü dehân şerâb-ı mahabbet-i zâtıyyeyi nûş ve kendüyi ferâmûş eder. Bu mertebede dîde-i Hakk ile bînâ ve gûş-ı Hakkla şinavâ ve yed-i Hakk'la gîrâ ve pâ-yı Hakkla pûyâ olur. Ve "bî-yesma'ü ve bî-yubsîru"³¹ esrârını bulur. Pes ol zemânda bilir ki mahbûb-i sûrî ve mahabbet-i mecâzî mahbûb-i hakîkinin ve mahabbet-i zâtıyyenin 'ukûs u âsârıdır ve bu mezâhirde olan nefehât u fevâiyih ol hakîkatin revâyihidür.

Ve bir ma'nâ-yı ra'nâ dahi budur ki ol müdâmenin cânından murâd enbiyâ ve evliyânın vücûdları ola ve râyahasından murâd onların vücûdunda olan âsâr-ı mahabbet ve esrâr-ı vahdet ola ve ziyâsından murâd envâr-ı bâtın-ı evliyâ (ve) enbiyâ ola.

Pes takdîr-i kelâm bu olur ki eger ol mahabbet-i ilâhiyyenin dükkân-ı vücûd-i enbiyâ ve evliyâda revâiyih ü âsârı olmayaydı ben onların tarafına yol bulmazdım ve eger o mahabbetin onlar kalbinde ziyâ ve lemeânı olmayaydı ve hem 'akl anı idrâk eylemeyeydi kemâl-i letâfetinden ötürü. Pes râyiha-i vahdet onların meyhâne-i vahdet olduğuna delîl oldu, demek olur.

4. Beyit:

*Velem-yübkı minhâ ed-dehrü gayre huşâşe
Ke'enne hafâhâ fî-sudûri'n-nühâ ketmü*

"Zaman o şaraptan bir nefeslik can bırakmış; o da akıl sahiplerinin gönlünde saklıdır."

Salâhî:

*Bir ramak bâki komuş ondan zemâne gûyiyâ
Ol dahi olmuş sudûr-ı âkilinde iktinâm*

Ya'ni, musarrıf-ı rûzgâr ve muhavvil-i leyl ü nehâr ol bâde-i hoş-güvârdan ki cânlara cân ve cânlar ona ebdân mesâbesindedir, bir ramakdan gayrı bâkî komamış; ol dahi sudûr-ı âkilinde mektûm ve pinhândır.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Zemân ol müdâme-i cândan bir şey bâkî komadı, bâkiyye-i rûhdan gayrı. Ke'enne ol müdâmenin sîne-i erbâb-ı 'ukûlda zuhûru ve za'f-ı

³¹ "Benimle işitir, benimle görür." Bu ibare nafîle ibadetler ile Allah'a kurbiyet kesbedileceğine dair hadis-i kudsdan iktibas edilmiştir.

lemaânı mektûm ve pinhândır, kemâl-i letâfetinden ötürü. Zîrâ sebep-i zuhûru kesâfetdir. Her-bâr cihet-i letâfet kavî olur ol cihet-i zuhûr za'îf olur.

5. Beyit:

*Fe-in-züki-ret fi'l-hayyi asbaha ehlühû
Neşâvâ ve-lâ 'ârun 'leyhim ve-lâ ismün*

"Bir toplulukta o şaraptan bahsedildiğinde oradaki insanlar onun bahsinden sarhoş olurlar, ama bu durumdan da kınanmazlar."

Salâhî:

*Müstaid bir kavme zîkr olunsa ol mey subh-dem
Terk-i kayd-ı ism ü âr edip olur mest-i müdâm*

Yani eger ol bâde-i hâlet-fezâ-yı hayât bir kabîle-i zinde-dilân-ı pür-isti'dâda bir gece yâd olunsa hâlet-i keyfiyeti ile mest-i harâb ve subha dek nâfile feryâd ederler. Halbuki ne ol mestlikden onlara bir âr u vebâl ve ne mey-perestlikden âyine-i hâtırlarına bir gubâr-ı infîâl vâki olur.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Eger ol mey-i ilâhî bir kabîlede zîkr olaydı onun ehli ol müdâmenin lezzet-i simândan mest olurlardı ve hâlbuki onlara bu sekr sebebiyle ne âr lâhık olaydı ve ne günâh.

6. Beyit:

*Ve-min beyne ahşâi'd-denâni tesâ'adet
Ve-lem yebki minhâ fi'l-hakîkati illâ ismü*

"İçki küplerinin dibindeki şarap damlaları da buharlaştı, yükselip gitti. Artık ondan ancak bir isim kaldı."

Salâhî:

*Hey meded humlar derûnundan suûd etdi o mey
Kalmadı ondan hakîkatden eser illâ ki nâm*

Ol şarâb-ı mütekâid derûn-ı humlardan mütesâid ve meyl-i makâmât-ı ulvî ile makârr-ı süflîden mütebâid oldu ve beyne'l-enâm ancak bir nâmı kaldı.

Ankaravî:

"el-Ma'nâ: Ve ol müdâme küplerin derûnlarından makarr-ı aslîsi cânibine mütesâid oldu ve nefsi'l-emr ol müdâmeden bir şey bâkî kalmadı, illâ nâmı."

7. Beyit:

*Ve-in hataret yevmen ilâ hâtırı-mri'i
Ekâmet bihi'l-efrâhu v' ertehale'-hemmi*

"O şarab bir gün olur da insanın hatırına gelirse içini mutluluk kaplar, keder ve tasa ise çekip gider."

Salâhî:

*Bir kesin hâtırına ol mey eder ise hutûr
Gam gide ol dem ferah kalbinde ola ber-devâm*

Ya'ni, bir gün bâde-i pür-nûrun yâdı bir kalb-i cevânmerd-i âzâda hutûr ederse müsâfirân-ı şâdî vü râhat onda kasd-ı ikâmet edip mücâvirân-ı endûh u elem azîmet-i vâdi-i rihlet eylerler

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Eger ol bâdenin yâdı bir vakitte bir kimsenin sâhat-ı kalbine mürûr eylese idi onun kalbinde hümûm ve irtirâh bi'l-külliyeye mürtehil olup sürûr u efrâh onda müstekar olaydı.

8. Beyit:

*Ve-lev nazare'n-nüdmânü hatme inâihâ
Le-eskerahüm min-dûnihâ zâlîke'l-hatmü*

"Beraberce şarap içenler o şarap şişesinin mührüne baksalar, sadece o mühür bile onları sarhoş eder."

Salâhî:

*Ger nedîmân-ı mahabbet görse zarfı mührini
Mest iderdi bâdesiz ol hatm-i miskiyyü'l-hitâm*

Ya'ni, eger nedîmân-ı encümen-i mahabbet ve mukîmân-ı nişîmân-ı ışk-ı meveddet ol bâde-i pür-keyfiyyet zarfın mührini görse bâde-nûş olmaksızın ol hatm onları mest eyleyeydi.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Eger nedîmân-ı mastebe-i mahabbet ve yârân-ı neşîmîn-i 'ışk u meveddet ol şerâb-ı hâm inâsına ve mühr-i vi'âsına nazar edelerdi, her âyine bunları mest eyleydi.

9. Beyit:

*Velew nefahû minhâ serâ kabri meyyitin .
Le-âdet ileyhi'r-rûhu ve'nte'aşe'l-cesîmü*

"O şaraptan bir ölünün kabri üzerine serpseler ruh döner o bedene de, dirilir ve canlanır."

Salâhî:

*Saçsalar ger hâk-i kabr-i meyyite bir raşastın
Rûhu cisme avdet eylerdi kılarıdı hoş-hırâm*

Ya'ni ol hâmil-i neşve-i mahabbet-i zâtîyye olan kümmelîn-i urefâ yâhûd dâhil-i bezm-i sohbetleri olan nüdemâ ol şarâb-ı rûh-efzâyıla mest ü şeydâ olduktan sonra ol bâde-i hayat-bahşâdan bir hâk-i nem-nâk-ı kabr-i meyyite reşha-pâş olsalar ol meyyitin bedeninden müfârat eden rûh hayât-ı tâze ile avdet edip cisme bâis-i intiâş olurdu.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Eger nedîmân-ı meclis-i mahabbet ol müdâmeden ba'zısını bir meyyit-i cân-dâdenin türâb-ı kabrine pâşide kılsalardı ol meyyite rûhı 'avdet eyleyip cismi yukarı kalkayaydı.

10. Beyit:

*Ve-lev tarahû fi-fii hâiti kermihâ
'Alîlen ve kad eşfâ le-fârekahû's-sekumu*

"Üzümün bağının duvarının gölgesine bir hastayı bıraksalar bütün hastalıklar ondan uzaklaşır ve şifa bulur."

Salâhî:

*Atsalar ger sâye-i dîvârda tâkinde onun
Muhtazar bir hastayı onda bula sıhhat temâm*

Ya'ni, ol şarâb-ı hikmet-nisâbın sâye-i dîvâr-ı bâğ-ı sıhhat-medârına üftâde-i pister-i helâk olan bir bîmâr-ı bi-tîmârı ilkâ etseler safvet-i hevâ-yı bâğ-ı letâfet ile ol sâye-i âfiyet-meâbda üftâde-i pister-i i'tidâl olan cism-i zaîf-i bî-mecâl bi-eyyi hâl tahsîl-i mizâc-ı itidâl eyler idi.

Ankaravî:

el-Ma'nâ: Eger nüdemâ-yı meclis-i şerâb tarh eyleselerdi ol müdâmenin dîvârının sâyesine bir bîmârı, helâke müşerref olduğu hâletde, elbette ol bîmârdan müfârekate eyleyeydi sekâmet ve nizârlık ol dîvârın sâyesinde.

Sonuç:

Kaside-i Hamriyye'nin Türk edebiyatında gördüğü ilgi, bu kasidenin Türkçe tercüme ve şerhleri müşterek kültüre mensup iki milletin edebiyatlarının

etkileşimini göstermektedir. Kaside-i Hamriyye'nin bu tercüme ve şerhleri, dikkatle incelendiğinde müşterek kültüre mensup iki milletin edebiyatlarının doğrudan etkileşiminden ziyade belki de bunun Fars edebiyatının etkisiyle ve özellikle de Anadolu'da tanınan ve sevilen Cami vasıtasıyla gerçekleştiği hatıra gelmekle birlikte, Klâsik Türk Edebiyatı'nda bir çok Arapça kasidenin tercüme ve şerh edildiğini, yani Kasîde-i Hamriyye'nin bu hususta tek örnek olmadığını; Bürde, Bür'e, Münferice, Tantaraniye gibi pek çok Arapça kasideye de manzum-mensur tercüme ve şerhler yapıldığını, nazireler yazıldığını biliyoruz. Bu tercüme ve şerh faaliyetleri Türk ve Arap edebiyatları arasındaki ilişkilerde incelenmeyen tek nokta değildir. Aynı şekilde Arap edebiyatı ile Türk edebiyatları arasındaki nazım biçimi, vezin ve kafiye ilişkileri de araştırılması gereken konulardandır.

Kaynaklar

- Abdullah Salâhi-i Uşşakî, *Tercümetü'l-Işk*, İÜ, TY: 241.
- Abdüsselâm b. Numan b. Halil, *Şerh-i Kaside-i Hamriyye*, Süleymaniye Ktp., Raşid Efendi, nr. 1364.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, İstanbul, 1333, s. 87.
- Câmî, *Levâmi' Şerh-i Hamriyye-i İbn-i Fâriz (Mecmûa-i Molla Câmî)*, İstanbul, 1309, s. 104-189.
- Davud-ı Kayserî, *Şerh-i Kaside-i Hamriyye*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud, nr. 3887.
- el-Makrizî, *el-Hitat*, C. 2, Kahire, 1360, s. 273.
- İbni Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân*, C. 1, Kahire, 1948, s. 383.
- İbni Kesir, *el-Bidâye*, C. 13, Beyrut, ts., s. 143.
- İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb*, C. 5, Beyrut, ts., s. 150.
- İsmail Ankaravî, *Şerh-i Kaside-i Ankaravî*, Süleymaniye Ktb., Mihrişah Sultan, nr. 225.
- Kâtîp Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, C. 1, İstanbul, 1941, s. 266.
- Kemal Paşazade, *Şerh-i Kaside-i Hamriyye*, Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi, nr. 278.
- Mehmed Nâzım, *İbn-i Fâriz Tercümesi*, İstanbul, 1338.
- Mustafa Hilmi, *İbnü'l-Fâriz ve'l-Hubbü'l-İlâhî*, Kahire, 1985, s. 105 vd.
- Müciübü'l-Mısri, *Sılat beyne'l-Arabi ve'l-Fürsi ve't-Türk*, Kahire, ts., s.174-175.
- Saraç, M. A. Yekta; "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmî Araştırmalar*, S. 10, İstanbul, 2000, s. 135-154.
- Sıddık Hasen el-Gannûcî, *Ebcidü'l-Ulûm*, Beyrut, 1978, C. 3.
- Tarab-engîz*, Yazarı, tab tarihi ve yeri bulunmamaktadır.
- ÜZGÖR, Tahir; *Türkçe Divan Dibaceleri*, "Lamii", Ankara, 1990, s. 182.
- Zehebî, *Mizanü'l-İtidâl*, C. 2, Kahire, 1963, s. 260.
- Zirikî, *el-A'lâm*, C. 5, Beyrut, 1984, s. 56.